

SPECIFICKÁ FUNKCE DALŠÍHO VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ NA ÚROVNI OKRESŮ

JANA KOHNOVÁ

Návrhy a realizační opatření, koncepční záměry i legislativní dokumenty a další materiály, které byly v posledních deseti letech u nás předkládány, měly v řadě případů jeden společný nedostatek - je to jejich parcielnost a nedostatečné zohlednění kontextu v němž se další vzdělávání učitelů realizuje a nerespektování kauzality při změnách ve struktuře a systému vzdělávání. Jako další vzdělávání učitelů se často prezentuje a současně i podporuje jen některá z jeho součástí. Chybí základní záměr, chybí jasně formulované pojetí dalšího vzdělávání, chybí veřejně vyřčené uznání toho, co je za další vzdělávání učitelů považováno, chybí formulování cílů, významu a funkcí dalšího vzdělávání učitelů. Je zřejmý výrazný deficit teorie dalšího vzdělávání učitelů. I když je prováděn výzkum dalšího vzdělávání, konají se konference, jsou vypisovány granty, v celé ČR není vědecký ústav specializovaný na teorii a výzkum DVU, z jehož podkladů by bylo možno stanovit aktuální priority dalšího vzdělávání učitelů, významné pro celý vzdělávací kontext i pro jednotlivá legislativní či organizační opatření.

Mým záměrem je věnovat se specifické funkci dalšího vzdělávání učitelů na úrovni okresů. Přesto však úvodem zdůrazňuji, že vzdělávání učitelů na úrovni okresů je součástí institucionální sítě DVU, mělo by být propojeno s institucemi střední (krajské) úrovně i s centrální celostátní úrovní. Skutečností však je, že centrální úroveň je u nás velmi nevýrazně profilovaná a krajská úroveň se nově konstituuje. Okresní-místní úroveň, o níž chci pojednávat, doznala za dobu, než jsem přihlásila tento referát a než jsem jej dokončila, nejvýraznější změnu za posledních osm let, přesněji - není jasné, zda vůbec zůstane zachována.

Úvodem si dovoluji jen stručné terminologické vymezení, co rozumím "dalším vzděláváním učitelů /pedagogických pracovníků/" (dále DVU) - je to na různých úrovních koncipované vzdělávání skupin učitelů v praxi, řízené a cílené s ohledem na sledovaný záměr rozvoje školy, vzdělávání, resp. širších či specificky určených vzdělávacích a výchovných záměrů. Další vzdělávání učitelů je tedy svou povahou "institucionální". Jde o stanovení míry a formy institucionalizace. Institucionální forma není v tomto pojetí nutně podmíněna realizací aktivit DVU na společných akcích, vymezení je dáno časovým úsekem

aktuálnosti aktivit, programovým zaměřením a tím, že program tohoto vzdělávání je jednotně zpracován na určité úrovni (centrální, regionální či místní). Instituce neznamená tedy "školící zařízení", i když v některých případech jsou tato zařízení nepostradatelná, jedná se o "systém institucí a odpovědných autorit" s odpovídající funkcí ve vzdělávacím systému, úžeji v systému dalšího vzdělávání ve školství.

DVU se realizuje ve dvou základních okruzích:

1. okruh souvisí se standardním udržováním stávajícího školského systému a stávající úrovně vzdělávání,
2. okruh souvisí se změnami, rozvojem a transformací či inovacemi vzdělávání a školy.

DVU - oba výše uvedené základní typy DVU - se mají podle expertů realizovat prostřednictvím institucionální sítě DVU. Tato síť by měla být zajištěna na 3 úrovních¹:

1. Centrální celostátní úroveň

MŠMT + Rada pro DVU + výzkumné pracoviště + centrální instituce pro DVU

Tato úroveň není v ČR dostatečně konsolidovaná. Měla by to být koncepční a politická úroveň, úroveň výzkumu a teorie DVU. Jejím úkolem je stanovení vzdělávacích priorit, vzdělávacích cílů, legislativní normy. Dále je to základní koordinační a informační báze. Zde má probíhat tvorba základních celostátních vzdělávacích programů, programů vztahujících se na změny kurikula a základní inovace a mají zde být stanovena základní kritéria pro evaluaci DVU.

2. Krajská úroveň

Tuto úroveň představují pedagogická centra a vysoké školy. Úkolem by mělo být zajištění realizace centrálně proklamovaných cílů a programů, vzdělávání pracovníků okresních pracovišť DVU (metodiků), multiplikační funkce, dlouhodobější kurzy, specializovaná školení, vzdělávání učitelů středních škol, zde i na bázi metodické a odborně-předmětové spolupráce.

3. Místní úroveň

Zde jsou to okresní zařízení pro DVU (v současné době 3 základní typy) + školy. Úkolem by měla být činnost metodických kabinetů, okresních metodiků, soustavná spolupráce učitelů okresu v oblasti metodické i odborně-předmětové, vnitřní rozvoj školy, vzdělávání skupin učitelů podle typu škol, podle předmětů, podle zaměření, zájmů

¹ Blackburn, V. - Moisan, C., *The in-service training of teachers in the twelve Member States of the European Community*, "Education Policy" Series, Maastricht 1987.

a specializace, vzdělávání učitelských kolektivů jednotlivých škol, programy pro řešení problémů školy.

Na všech těchto úrovních resortní sítě institucí pro další vzdělávání učitelů působí celá řada dalších realizátorů DVU, především to jsou vysoké školy, dále jsou to zařízení jiných resortů (min. vnitra, zdravotnictví, zemědělství, zahraničí ...), profesní učitelské asociace (svazy), zahraniční subjekty, nadace a občanská sdružení, ale i privátní instituce. Kromě resortních zařízení a vysokých škol však tyto další subjekty mohou realizovat pouze omezené spektrum vzdělávacích potřeb. V otevřené demokratické společnosti je samozřejmostí pluralita vzdělávací nabídky, pluralita iniciátorů i realizátorů DVU, forem, metod i obsahů DVU, dále možnost výběru z nabídky vzdělávacích programů. V současné době však mimoresortní instituce nabízející další vzdělávání pro učitele jsou převážně odborně profilované ve specializovaném oboru, ale žádná z těchto institucí² neprezentuje programy dlouhodobě zaměřené koncepčně na systematický rozvoj školy, učitelů, vzdělávacích programů atd.³

Kromě dělení podle územních úrovní lze další vzdělávání učitelů dělit na několik druhů⁴.

I. skupina: Kvalifikační DVU

II. skupina: Průběžné další vzdělávání

I. Kvalifikační další vzdělávání

lze dělit na několik druhů "postgraduálního studia učitelů"⁵, které vede k získání další kvalifikace, doplnění vzdělání, rozšíření vzdělání o

² na rozdíl od privátních institucí v zahraničí - srv. např. KPC Hertogenbosch, Nizozemí

³ odkazují na oponentní posudky Akreditační komise MŠMT ČR pro DVU - autorka je členkou této komise.

V některých specializovaných vzdělávacích programech (např. informační technologie, ekologie, programy pro odborné školství) se jedná o významný přínos, i když i zde chybí orientace na potřeby školy, didaktika, znalost školské problematiky.

⁴ Termín DVU se užívá bez rozlišení pro dvě základní formy, které jsou např. v němčině jasně rozlišeny jako Fortbildung a Weiterbildung

⁵ Jak vyplývá z analýzy stavu kvalifikačních druhů DVU na řadě fakult v ČR a názorů odborníků z vysokých škol je nutností zavedení nové legislativní normy. srv. Kohnová, J: Celostátní odborný seminář „Doplňující pedagogické studium“. In: Pedagogika, č. 3, roč. 1999, PedF UK Praha, s. 291- 295. ISSN 3330-3815.

aprobovanost pro nový vyučovací předmět, získání specializace nebo získání kvalifikace pro výkon specifické funkce ve školství.⁶ Kvalifikační vzdělávání, jakožto "postgraduální studium" je s ohledem na požadovanou standardizaci kurikula, odbornou úroveň a závazně platnou certifikaci takovým druhem DVU, které nutně musí realizovat, resp. garantovat vysoké školy.

II. Průběžné další vzdělávání učitelů

tvorí druhou skupinu, někdy se užívá vedle termínu průběžné také označení kontinuální či soustavné další vzdělávání učitelů. Toto průběžné vzdělávání lze rozdělit na dvě podskupiny:

1. Kurzy a podobné vzdělávací akce

Jedná se o jednotlivé vzdělávací akce, kurzy, vzdělávací cykly, letní školy apod., pro něž je vyžadována akreditace Akreditační komise pro DVPP MŠMT ČR (tzv. „malá“ akreditace) – osvědčení o způsobilosti vzdělávacího zařízení pro určitý konkrétní vzdělávací program. Co do počtu aktivit i co do kvality nabízených programů zde mají významnou úlohu i zařízení na úrovni okresů⁷, stejně jako krajská pedagogická centra a vysoké školy. Zde je rozsáhlá oblast realizátorů, jsou to i realizátoři mimo resort školství, nadace, profesní asociace a podnikatelské subjekty.

Je tu jedno specifikum, v záměrech ministerstva málo akcentované, totiž, že další vzdělávání učitelů a výrazně průběžné další vzdělávání, pokud je realizováno prostřednictvím resortní sítě

⁶ Do kvalifikačního vzdělávání bývá řazeno:

- rozšiřující studium (umožňující rozšířit předmětovou aprobaci, studijní obor),
- specializační studium (vzdělávání určené pro přípravu pedagogických pracovníků pro činnosti nad rámec jejich aprobace, vedoucí ke změně postavení v rámci profese např. studium zaměřené na obory speciální pedagogiky, na výchovné poradenství, knihovnictví, dále pro vedoucí předmětových komisí, odborníky na tvorbu školního kurikula, atd.),
- funkční studium (pro vyšší funkční postavení- školský management, dále pro specif. funkce - metodik, vzdělavatel učitelů, uvádějící učitel, fakultní učitel atd.)

Zvláštní druhem vzdělávání, které sice z logiky věci nepatří mezi "další vzdělávání", protože se jedná o získání plné kvalifikace, ale týká se velké skupiny "učitelů v praxi", je:

- doplňující pedagogické studium.

⁷ srv. počty "akreditovaných vzdělávacích programů" pro tato pracoviště, uveřejňováno ve Věstníku MŠMT ČR

DVU, je hlavním komunikačním prostředkem v resortu školství⁸ - pokud jde o záměry vzdělávací politiky, efektivní a adekvátní realizaci celostátních programů, zavádění zásadních změn ve školství, řešení aktuálních potřeb, rovněž pokud se jedná o odpovědi na požadavky učitelů, potřeby škol, žáků, jednotlivých lokalit.

2. Soustavná metodická a servisní činnost zařízení pro DVU

Jedná se o průběžné DVU, které provádějí instituce DVU a které je založeno na soustavné činnosti metodických kabinetů, metodiků, předmětových sdružení, školského managementu. Je to činnost metodická, poradenská, konzultační, ale i vzdělávací, dále informační a koordinační služby a další servis. Patří sem aktivity zajišťující působnost státní správy ve školství do úrovně školy - např. školení školského managementu (školská legislativa, ekonomické předpisy, ministerské pokyny) a realizaci záměrů vzdělávací politiky (školení k zavádění kurikulárních inovací, nových maturit atd.)

Specifická funkce okresních zařízení pro DVU

Právě u posledního uvedeného druhu dalšího vzdělávání, kterým je soustavná metodická a servisní činnost zařízení pro DVU, je především pro učitele základních a mateřských škol nejvhodnějším, pokud ne jediným možným, realizátorem takové zařízení DVU, které má co nejvýhodnější "dostupnost", tedy nanejvýš ve vzdálenostech okresu či okrsku, příp. obce. Specifické funkce, které má toto zařízení plnit, by měly být co nejméně zprostředkované, učitel by měl mít pravidelný přímý kontakt s tímto zařízením. Proto zde hraje významnou roli dopravní dostupnost a minimální časové ztráty při cestě do tohoto zařízení.

Okresní zařízení pro DVU⁹ vznikala decentralizovaně a nekoordinovaně, proto se od sebe značně odlišují, můžeme zařadit do třech základních typů pracovišť - jsou to:

⁸ srv. Barriuso-De Ceuster, A.(ed.):In-service training of teachers in the European Union and in the EFTA/EEA countries, EURYDICE, Brussels 1996, 201 s., česky: Další vzdělávání učitelů v Evropské unii a v zemích ESVO/EHP, ÚIV red. Brožová, S. - Goulliová, K., Praha 1997, str. 12. ISBN 80-211-0252-7

⁹ vycházím z výzkumů "Další vzdělávání učitelů na okresní úrovni", grant RS 95 RC 439 resortní výzkum MŠMT ČR, v rámci programu "Školská politika", garant projektu J. Kohnová, UK-PedF, ÚVRŠ, Praha, 1995, 114 s. xerokopie (dostupnost: knihovna ÚVRŠ, MŠMT ČR)

1. pracoviště na školském úřadě - většinou pedagogicko-organizační oddělení ŠÚ (příp. jen pověřený pracovník)
2. samostatné zařízení pro DVU, s rozdílnými názvy (bylo zřízeno ŠÚ)
3. Středisko služeb škole, které kromě svých základních povinností je pověřeno ještě DVU

V několika málo okresech zajišťuje DVU jiný typ zařízení.¹⁰

Činnost těchto zařízení má však výrazně podobnou strukturu, jedná se o činnosti, které si vlastně vyžaduje logika fungování školství na této úrovni. Jak již jsem uvedla, zařízení na úrovni okresů plní tyto základní funkce: činnost metodická, poradenská, konzultační, vzdělávací, dále informační a koordinační služby a další servis.

Především je tato činnost soustředěna do metodických kabinetů, je realizována aktivitami okresních metodiků. Podstatná je soustavná spolupráce učitelů okresu v oblasti metodické i odborně-předmětové, jedná se o vzdělávání skupin učitelů podle typu škol, podle předmětů, podle zaměření, zájmů a specializace, objevuje se i vzdělávání učitelských kolektivů jednotlivých škol, programy pro vnitřní rozvoj školy a řešení problémů školy. Je samozřejmé především vzhledem k podmínkám a problematické podpoře těchto aktivit, že jejich četnost i úroveň se liší a je ovlivněna mnoha různými faktory.

Zařízení pro DVU na okresní úrovni spolupracují s učiteli systematicky především prostřednictvím metodických kabinetů¹¹ pro jednotlivé předměty nebo vzdělávací programy, resp. pro některé typy škol. Následující graf ukazuje v kolika okresech pracovaly metodické kabinety v r. 1996, sonda z r. 2000 naznačuje další zvýšení.

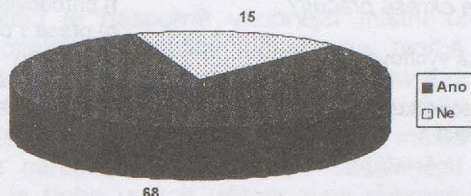
- "Další vzdělávání učitelů na okresní úrovni", pokračování, grant RS 95 RC 439, garant projektu J. Kohnová, UK-PedF, ÚVRŠ, Praha, 1996, 100 s.xerokopie (dostupnost: knihovna ÚVRŠ, MŠMT ČR)

- opakovaný dotazníkový výzkum stejné problematiky z r. 2000

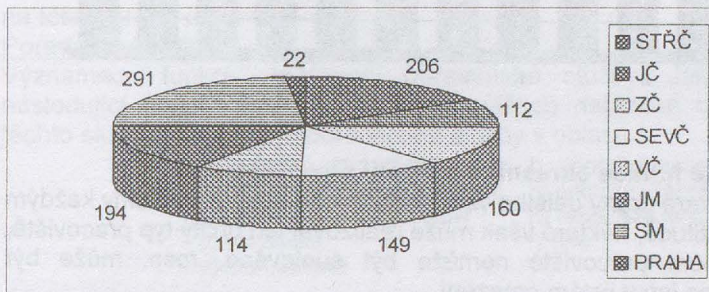
¹⁰ jedná se o 2-3 zařízení a každý rok se situace proměňuje (např. Přešov, Pardubice, Kladno)

¹¹ úroveň a kvalita této spolupráce je rozdílná, významné však je, že aktivitou "zdola" a podporou učitelů byla tato zařízení obnovena na většině okresů republiky.

Pracují ve vašem okrese metodické kabinety (komise)?

Práci metodických kabinetů vedou většinou spolupracovníci okresních vzdělávacích zařízení, dobrovolníci z řad nejzkušenějších učitelů, většinou za velmi nízkou finanční odměnu.

Kolik metodiků pracuje v jednotlivých regionech¹²

Okresní metodici měli podle dřívějších legislativních předpisů nárok na snížení přímé vyučovací povinnosti, toto jejich postavení bylo ztíženo vládním nařízením o zvýšení přímé vyučovací povinnosti a v opravné legislativní normě nebylo zohledněno.¹³

¹² - z důvodů komparace užíváme územní členění shodné s výzkumem z r. 1995-1996 (podle někdejších krajů);

počet je orientační, jedná se o informační sondu prováděného výzkumu, ale vcelku je tento údaj v souladu s dřívějšími výzkumy

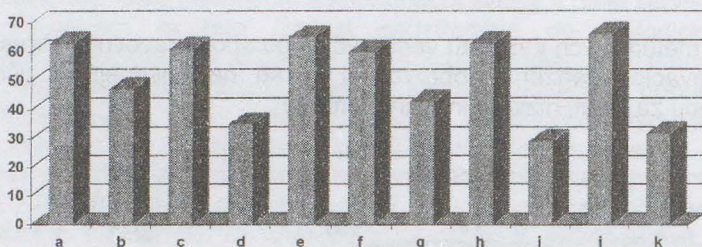
¹³ srv. Nařízení vlády ze dne 12. března 1997 č.68/1997 Sb., kterým se stanoví míra vyučovací povinnosti učitelů a míra povinnosti výchovné práce ostatních pedagogických pracovníků ve školství.

a Nařízení vlády ze dne 28. června 1999 č.153/1999 Sb., kterým se stanoví míra vyučovací povinnosti učitelů a míra povinnosti výchovné práce ostatních pedagogických pracovníků ve školství.

Následující graf ukazuje nejčastěji zastoupené typy metodických kabinetů v zařízeních DVU na okresech:

Jaké kabinetů na okrese pracují?

a) jazyky	f) přírodovědné obory
b) občanská výchova	g) práce s počítačem
c) dějepis	h) výchovy
d) jiné společenskovední předměty	i) pro vzdělávání ředitelů
e) matematika	j) pro vzdělávání učitelek MŠ
	k) jiné

Specifické funkce okresního zařízení pro DVU

Některé druhy dalšího vzdělávání mohou být realizovány každým typem instituce, některé však může realizovat jen určitý typ pracoviště, jiným typem pracoviště nemůže být suplováno, resp. může být realizováno jen v jistém omezení.

Specifičnost okresního zařízení je dána komplexností jeho působení, je určována řadou faktorů, které jsou dány lokálním vymezením jeho působnosti, personálními vazbami, minimální zprostředkovaností hodnocení a ohlasu činnosti instituce i aktérů vzdělávání. Specifičnost některých funkcí pracoviště na okresní úrovni je už v umožnění účasti a aktivní participace velkého množství učitelů na procesu rozvoje učitelské profese a činnosti školy. Jsou zde i hlediska ekonomická, ale především je to odlišná forma účasti na dalším vzdělávání, která vyplývá z role, kterou toto zařízení „za aktivní účasti učitelů“ plní. Je samozřejmé, že řadu aktivit dalšího vzdělávání nelze nebo není vhodné realizovat na okresní úrovni, ale naproti tomu má okresní pracoviště funkce, které jiná pracoviště nemohou nahradit, resp. nemohou nahradit úplně.

Vzdělávatelská funkce

Nejedná se o nezastupitelnou funkci tohoto pracoviště, pokud máme na mysli přednášky, vzdělávací kurzy apod. Pro některé formy vzdělávání učitelů je nesporně vhodnější místní úroveň (uvádění začínajících učitelů, spolupráce učitelů na tvorbě projektů, aj.) Významným je opět fakt, který představuje dopravní dostupnost akce, časové možnosti a finanční nákladnost. Nemalou roli hraje např. fakt, že akce v místě nebo v blízkém okresním městě lze konat po vyučování bez narušení výuky, ale na vzdálenější i když stejně rozsáhlé akce je třeba uvolnit učitele kvůli dopravě už dopoledne. Tento problém se týká především dlouhodobých vzdělávacích kurzů s pravidelnými hodinami výuky.

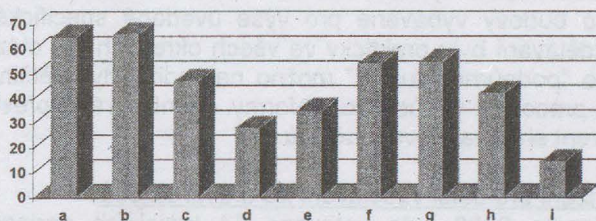
Metodické vzdělávání

Část těchto aktivit opět není nutně vázána na okresní úroveň, ale soustavná metodická spolupráce a metodické poradenství je realizovatelné pro učitele základních a mateřských škol prakticky jen na této nejnižší úrovni.

Poradenské služby

Významnou funkci představují poradenské služby. Jak ukazuje následující graf, je na okresních pracovištích nabízena celá škála těchto služeb. Jedná se o poradenské služby v oblasti:

a) metodicko/didaktické	f) výpočetní techniky
b) pedagogicko-psychologické	g) nabídky učebnic
c) výchovného poradenství	h) didaktické techniky
d) právnícké	i) jiné
e) manažerské	

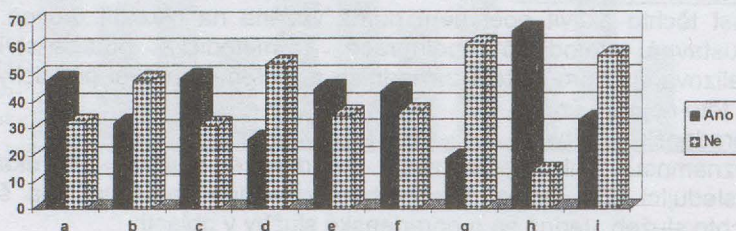
Koordinační služby a zjišťování vzdělávacích potřeb a požadavků učitelů

Mnohá okresní zařízení realizují vlastní dotazníkové sondy, ankety, ale především stále monitorují požadavky učitelů a vyhodnocují evaluaci realizovaných aktivit. Znají proto dobře situaci na "svých" školách, tomu napomáhá také častý osobní kontakt a osobní znalost učitelů.

Servisní činnost

Radu dalších funkcí plní okresní zařízení v oblasti podpůrných služeb a v informační oblasti. Nezastupitelný význam, obzvláště v pohraničních okresech, má kvalitní pedagogická knihovna, pro každou jednotlivou školu finančně dnes nedostupná. V okresních zařízeních jsou také často počítačové pracovny. Jak ukazuje následující graf, je servisní činnost značně rozšířená v řadě oblastí:

- a) Knihovna
- b) Publikační činnost
- c) Videotéka
- d) Tvorba a distribuce audio, video programů
- e) Zajištění a distribuce učebnic
- f) Zajištění a distrib. uč. pomůcek
- g) Tvorba učebních pomůcek
- h) Informační činnost
- i) další služby

Diskusní a shromažďovací centrum

Pro učitele, jejich spolupráci, pro možnosti vzájemných diskusí a sebedovzdělávání, pro společné akce, výstavy apod., příp. jen pro přátelské setkání, má význam samotná "učitelská" budova, odlišná od školy. Tyto budovy vybavené pro výše uvedené specifické funkce dalšího vzdělávání byly prakticky ve všech okresech. Je otázkou, jak bude i tuto "podpůrnou funkci" možno nahradit, když většina budov okresních pracovišť v důsledku reformy státní správy přestane být tímto centrem shromažďování učitelů.

Konec zařízení pro další vzdělávání na úrovni okresů

1. června 2000 bylo ustaveno 14 krajských pedagogických center pro další vzdělávání učitelů. Do této doby existovala 4 taková centra a 2 s obdobnou funkcí, ale v rámci univerzit. O budoucnosti okresních zařízení není prozatím rozhodnuto, jednou z variant je jejich zrušení. Zdůrazňuji, že nebyla provedena žádná analýza, zda lze činnost okresního zařízení a jeho specifické funkce nahradit pracovištěm na krajské úrovni. Mezi základní činnosti pedagogických center patří prakticky všechny výše vyjmenované aktivity. Možnosti

jejich využívání učiteli a vliv tohoto opatření na profesní rozvoj učitelů je otázkou budoucnosti.

AUTOR – KONTAKT:

PhDr. Jana Kohnová
Ústav výzkumu a rozvoje školství
Pedagogická fakulta UK
Myslíkova 7
Praha

Tel.: (02) 219 00 540

E-mail: jana.kohnova@pedf.cuni.cz